

Diferenciació residencial en contextos d'alta recepció d'immigrants. El cas de Roquetas de Mar (Almeria)

Juan Carlos Checa Olmos
Ángeles Arjona Garrido
Universitat d'Almeria

Resum: En aquest article s'analitza l'impacte que tenen les migracions estrangeres en la configuració de l'espai urbà de la ciutat de Roquetas de Mar. Utilitzem l'ecologia factorial per a dues dates: 1991 i 2001, les variables utilitzades són similars a les empleades en la literatura internacional i nacional. Els resultats demostren, en primer lloc, que en ambdues dates s'aïllen quatre eixos de diferenciació residencial i, en segon lloc, que l'arribada progressiva d'immigrants comporta un procés de segregació residencial cada vegada més gran.

Paraules clau: diferenciació residencial, ecologia factorial, immigració, segregació.

Resumen: En este artículo se analiza el impacto que tienen las migraciones extranjeras en la configuración del espacio urbano de la ciudad de Roquetas de Mar. Utilizamos la ecología factorial para dos fechas: 1991 y 2001, las variables utilizadas son similares a las empleadas en la literatura internacional y nacional. Los resultados demuestran, en primer lugar, que en ambas fechas se aíslan cuatro ejes de diferenciación residencial y, en segundo lugar, que la llegada progresiva de inmigrantes conlleva un proceso de segregación residencial cada vez mayor.

Palabras clave: diferenciación residencial, ecología factorial, inmigración, segregación.

Abstract: This article analyzes the impact that the foreign migrations have in the configuration of the urban territory of Roquetas de Mar. We use the factorial ecology for two dates 1991 and 2001. The variables chosen are similar to those used in the international and national literature. The results demonstrate, on the one hand, that in both dates four axes of residential differentiation are isolated. And on the other hand, the progressive arrival of immigrants leads to a process of residential segregation every time more remarkable.

Key words: residential differentiation, factorial ecology, immigration, segregation.

1. Introducció

La morfologia urbana ha estat un dels temes que més atenció ha suscitat entre sociòlegs, antropòlegs i geògrafs. El descobriment de l'organització intraurbana, especialment la seva estructuració desigual i heterogènia, ha provocat l'aparició de múltiples investigacions empíriques i conceptuals. El mosaic urbà, tal com el va definir Timms (1976), amaga desigualtats importants que, de vegades, posen en evidència la justícia social i ambiental de les nostres ciutats, encara que, com assenyala el mateix Timms, aquestes desigualtats traduïdes en una ocupació disjunta de l'espai no són un fenomen recent. Per la raó que sigui, caracteritza tant les ciutats preindustrials com les ciutats industrials, i també les ciutats planificades capitalistes i socialistes. Signorelli (1999) ho remarca de manera similar quan sosté que les ciutats no han estat mai, ni en el cas de la *polis* grega, o de la comuna italiana, ni tampoc en el de la petita capital del generós i il·lustrat medi europeu, sistemes equilibrats de relacions humanes, sinó tot el contrari, ja que les ciutats han estat sempre el punt de màxima tensió de qualsevol sistema social, a causa de la marcada divisió que les caracteritza.

No obstant això, aquesta diferenciació s'ha accentuat —més, si és possible— durant el segle passat i a començaments d'aquest amb la globalització de les migracions (Castles i Miller, 1998). L'arribada d'immigrants de múltiples llocs, cadascú amb el seu patró cultural, ha dibuixat la ciutat actual com un gresol de cultures i ètnies, la incorporació de les quals s'ha produït de manera conflictiva i desigualitària. Les diferències socials, polítiques, religioses, culturals, etc., han creat exclusió social, han generat múltiples guetos i s'ha conformat una ciutat fracturada i polaritzada (White, Buekery i Glick, 2002; Jaynes, 2000), de tal manera que als estaments, races i professions, elements bàsics de segregació en altres èpoques, s'han

afegit altres factors com són els demogràfics, la divisió internacional del treball, la xarxa de comunicacions i, per descomptat, l'etnicitat i els seus continguts culturals, que substitueixen la raça.

Les comarques d'Almeria de Campo de Dalías i Nijar no han quedat exemptes d'aquest procés. El desenvolupament de l'agricultura intensiva en hivernacle, incentivada fonamentalment per les actuacions de l'Institut Nacional de Colonització (INC) (Provansal i Molina, 1991; Rivera, 1997), ha afavorit l'arribada de població procedent de múltiples llocs. En aquest procés es distingeixen dues grans onades.

La primera es va produir a principi dels anys seixanta; els migrants (colonitzadors) van arribar des de la comarca de Las Alpujarras i l'interior de la província d'Almeria. Més tard va arribar població de les províncies limítrofes, especialment de Granada, atreta pel creixement econòmic que provoca l'«or verd».

L'adequació de les explotacions familiars a un mercat internacional, el desenvolupament d'un gran ventall d'empreses subsidiàries agrícoles, juntament amb el desenvolupament d'una economia submergida que pot absorbir un nombre important de mà d'obra, van propiciar l'arribada, a final dels anys vuitanta, de la segona onada migratòria. Encara que aquesta va ser més diversa quant als llocs de procedència dels migrants: d'una banda va arribar població de tot el país —vinculada a les empreses de transformació, transport i comercialització dels productes hortofructícoles—, i de l'altra, immigrants documentats i indocumentats d'origen africà (Checa, 1995; Roquero, 1996) i, actualment, també de l'Amèrica Llatina i l'Europa de l'Est, que s'ocupen, sobretot, en la sembra i recollida dels productes hortofructícoles d'hivernacle (vegeu Arjona, 2005). Aportacions poblacionals que han configurat un sistema de reproducció propi, amb municipis amb més del 90 % de la població nascuda fora, fins i tot amb taxes d'estrangers superiors al 25 %, i un espai residencial altament polaritzat i fragmentat.

En conseqüència, amb aquest article, a través de l'anàlisi factorial, volem conèixer els eixos de diferenciació residencial que actuen en aquests municipis. Per a això, l'anàlisi es realitza de manera longitudinal (anys 1991 i 2001), prenent com a referència el municipi de Roquetas de Mar¹ perquè és el que representa i resumeix millor el

1. Han estat diversos els estudis de diferenciació residencial sobre ciutats mitjanes o agregats poblacionals no gaire grans. Així, per exemple, Solà i Morales (1970) realitzen el seu estudi a Badalona i entorn; Arrién (1989), al districte sis de Bilbao; Prat (1989) va realitzar la seva investigació a Getxo; Múgica (1989), a Vitoria-Gasteiz; Arranz (1990), a Rekalde; Natera (2002), a Marbella; Santos (1986), als municipis del sud-est de Madrid; Lora i Aparicio (1991), al barri de la Concepción a Madrid, etc.

creixement urbà d'ambdues comarques: en primer lloc, el seu creixement i morfologia urbana actual és fruit del desenvolupament agrícola i turístic. En segon lloc, la seva estructura residencial és dual: centres urbans i poblaments dispersos. I, en tercer lloc, és la ciutat que presenta una major diversitat poblacional, ja que entre els seus carrers i masos habiten més de cent nacionalitats.

2. Aproximació teòrica i conceptual

L'estudi de la diferenciació espacial i residencial no és un tema d'anàlisi recent, ja que les explicacions que s'han donat d'aquest fenomen han estat múltiples i de diversa índole, fonamentalment, des de principi del segle passat. Les principals explicacions han estat ecològiques, econòmiques i psicològiques.²

L'explicació ecològica o neocològica és la que ha generat més bibliografia, tant pels seus conceptes i aplicacions empíriques, com per les crítiques generades.

Els seus principis són el resultat de les investigacions realitzades per l'Escola de Chicago. Autors com ara Park, Burgess, Mckenzie, Hoyt o Zorbaugh van contribuir a la seva elaboració. Inlluïts pel darwinisme social, realitzen una anàlisi i proposen plantejaments propis de les ciències naturals. Per explicar la diferenciació residencial recorren a conceptes com ara *competència* i *dominació*, *invasió-succesió* i *àrees naturals*. De tal manera que l'organització social es du a terme a través de la lluita. «Una vegada establerta una ciutat és, segons sembla, un gran mecanisme de selecció que [...] escull infal·liblement del total de la població els individus més ben adaptats a viure en una regió o en un entorn particular» (Park, 1952, p. 79).

Actualment, i derivat dels escrits del neocòleg A. Hawley (1972), s'aplica per a l'estudi del creixement urbà el model d'*ecosistema social*, on es vertebren les variables població, tecnologia, medi i organització.

No obstant això, no han proliferat els estudis on es realitza una anàlisi comparativa longitudinal. Encara que sí que se n'han dut a terme algunes on es comparen àmbits diferents. Així, per exemple, Ocaña (1998) compara els eixos resultants de les ciutats andaluses més grans; Aurtenetxe i Lavía (1990) ho fan amb Bilbao i Vitoria-Gasteiz, o Santos (1986), als municipis del sud-oest de la província de Madrid.

2. Hi ha altres explicacions del fenomen (institucionalistes, *manageralistes*, etc.), però aquestes són les que han tingut més acceptació en la bibliografia internacional. Per a un desenvolupament més profund i ampli de les diferents teories explicatives de la diferenciació residencial, vegeu Checa (2004).

L'excessiu reduccionisme i mecanicisme natural de les idees de l'Escola de Chicago va tenir com a reacció l'aparició de la teoria dels *valors socials*. Firey (1947), principal representant d'aquest nou paradigma, tracta de remarcar la naturalesa social de l'espai, ja que adquireix rellevància en la mesura que és definit socialment. Per tant, la ubicació espacial de les diferents poblacions està en relació amb les seves preferències i sentiments cap a determinats llocs.

En la dècada dels anys cinquanta, amb les investigacions de Shevky i Williams (1949) a Los Angeles i Shevky i Bell (1955) a San Francisco, es va crear el model d'*àrees socials*. És un constructe analític que s'operacionalitza a partir d'una sèrie de proposicions generals sobre la societat industrial. Tracta d'explicar l'evolució en els sistemes urbans a partir dels canvis que van passant com a conseqüència de l'*increment d'escala* de la societat (Shevky i Bell, 1955). La seva aportació principal consisteix en la relació que s'estableix entre la diferenciació residencial i la classificació de la població en tres vectors bàsics: rang social, urbanització i segregació, on cada àrea social conté un conjunt poblacional amb puntuacions semblants en els tres factors.

Els eixos estan compostos per una sèrie de variables. Així, el rang social incorpora variables com ara classificació laboral, valor de l'habitatge, ocupants per habitació, taxa d'escolaritat, nivell d'estudis aconseguit, etc. La urbanització la constitueixen variables com ara l'edat, el sexe, la propietat o l'arrendament de la llar, l'estructura de l'habitatge, la fecunditat, les dones actives, les unitats d'allotjament unifamiliars. I la segregació està determinada per les variables de raça, origen, nacionalitat i grup ètnic de pertinença. En general, aquests autors intenten descriure i analitzar l'estructura social de la ciutat, en comptes de centrar-se en l'estructura espacial.

L'ecologia factorial s'ha convertit, posteriorment, en l'instrument bàsic per comprovar el model de Shevky i Bell, a més de possibilitar la inclusió d'altres variables pròpies dels diferents contextos, que poden incidir en el procés de diferenciació residencial (vegeu, entre d'altres, Abu Lughod, 1969; Berry i Ress, 1969; Aurtenetxe, 1989; Castells, 1986), encara que l'anàlisi factorial no es basa en un model causal-explicatiu, sinó en un model comprensiu que tracta de simplificar la complexa relació que hi ha entre les variables amb una sèrie de factors.³

L'explicació de la diferenciació residencial des d'un punt de vista més econòmic pren dues visions: en primer lloc, les investigacions

3. L'aplicació de l'anàlisi factorial comporta principalment dues fases. La primera la podem denominar *tècnica*, en la qual es fan operatives les unitats inicials d'observació. La segona fase és *d'interpretació*, que, com indica el seu nom, consisteix en la interpretació de les dades.

que expliquen la diferenciació a partir dels ingressos obtinguts pels individus. O dit d'una altra manera, la capacitat econòmica defineix posteriorment la localització residencial, de manera que les seves explicacions es basaven en principis individuals i, per tant, d'èxits o fracassos de persones (vegeu Bhardwaj i Rao, 1990).

En segon lloc, destaca l'enfocament marxista, on autors com ara D. Harvey (1973) i M. Castells (1973) consideren les divisions espacials de la ciutat com una conseqüència directa del sistema de producció imperant, basat en la racionalitat econòmica contraposada a la racionalitat del benestar de tota la massa social. Dit d'una altra manera, es parteix de la perspectiva de l'hàbitat des de la seva visió mercantil i funcional i no des de la consideració d'habitar com un dret humà universal —primacia del valor de canvi sobre el valor d'ús de l'espai i els habitatges. La forma física de qualsevol ciutat és, per tant, un producte de les forces del mercat i del poder polític. En definitiva, l'espai està vinculat a l'organització interna de cadascun dels mitjans de producció.

L'explicació psicològica de la segregació té les seves arrels en el model de valors socials. Aquestes teories expliquen la segregació residencial a partir de les preferències i decisions de localització dels individus. Per tant, la segregació és voluntària. El model psicològic més notori va ser el que van elaborar Brown i Moore (1970) a partir del concepte de *utilitat del lloc*. Aquesta utilitat està relacionada amb l'índex de satisfacció o insatisfacció que tenen les famílies amb el lloc de residència. De tal manera que una insatisfacció amb el lloc d'instal·lació provoca un moviment cap al lloc que ofereix satisfacció.

No obstant això, les preferències per un determinat lloc, l'auto-segregació, també comporten la preferència per uns veïns concrets. O sigui, es pot discriminar o preferir la presència d'uns col·lectius determinats enfront d'altres, la qual cosa ocasiona un altre procés nou d'exclusió i segregació, derivat, normalment, de la línia del color i l'ètnia (Berry, 1979).

3. Dades i metodologia

En aquest article hem optat per l'aplicació de l'anàlisi factorial com a eina que permet aproximar-nos a la configuració i disposició urbana atenent a les característiques de la població resident, sense entrar en una anàlisi detallada de quins són els motius que dissenyen aquesta disposició. L'aplicació de l'anàlisi factorial a l'estudi de la diferenciació residencial ha estat una constant des de la segona meitat del segle passat, malgrat que la seva aplicació i difusió va estar mar-

cada, com en aquest cas, pel contrast de la validesa dels índexs del model de Shevky i Bell. Actualment, de vegades s'utilitza com una tècnica desproveïda de qualsevol intent de fonamentació teòrica. Nosaltres aquí la utilitzarem no només per contrastar la viabilitat del model d'àrees socials, sinó que també intentarem aproximar-nos a un model comprensiu de les característiques de la diferenciació residencial. Sense oblidar, però, que els eixos obtinguts no són mai les causes de la diferenciació, sinó dimensions de la població que hi resideix.

En qualsevol anàlisi, com més petita sigui o més ben fitada estigui la unitat que s'ha d'analitzar, més ens podrem aproximar a la realitat social que es tracta de mesurar. A Espanya no s'han tingut en compte criteris socials⁴ a l'hora de dividir l'espai social urbà. Aquí només es presta atenció a criteris físics, polítics, poblacionals o històrics, sempre dependent del municipi o ciutat. Per això, i a causa de la dificultat per delimitar els espais socials, aquí també ens decantem pels criteris administratius de divisió de l'espai en districtes i seccions,⁵ i optem per la secció, ja que es configura com una àrea més petita que, en teoria, ens ha d'aportar més precisió i homogeneïtat interna.⁶

Per tant, i seguint la línia d'investigació emprada en altres estudis espanyols i estrangers⁷ sobre el fenomen de la diferenciació residencial, utilitzarem les dades del cens de població i habitatge de 1991

4. En realitat, haurien de destacar com a elements a l'hora de definir les unitats d'anàlisi socials: l'existència de consens per part de la població resident sobre els límits de la unitat considerada, la solidaritat grupal, el sentiment d'identitat i pertinença al lloc, el desenvolupament i la participació en les organitzacions que hi hagi, i, finalment, l'ús dels equipaments presents en aquesta unitat espacial.

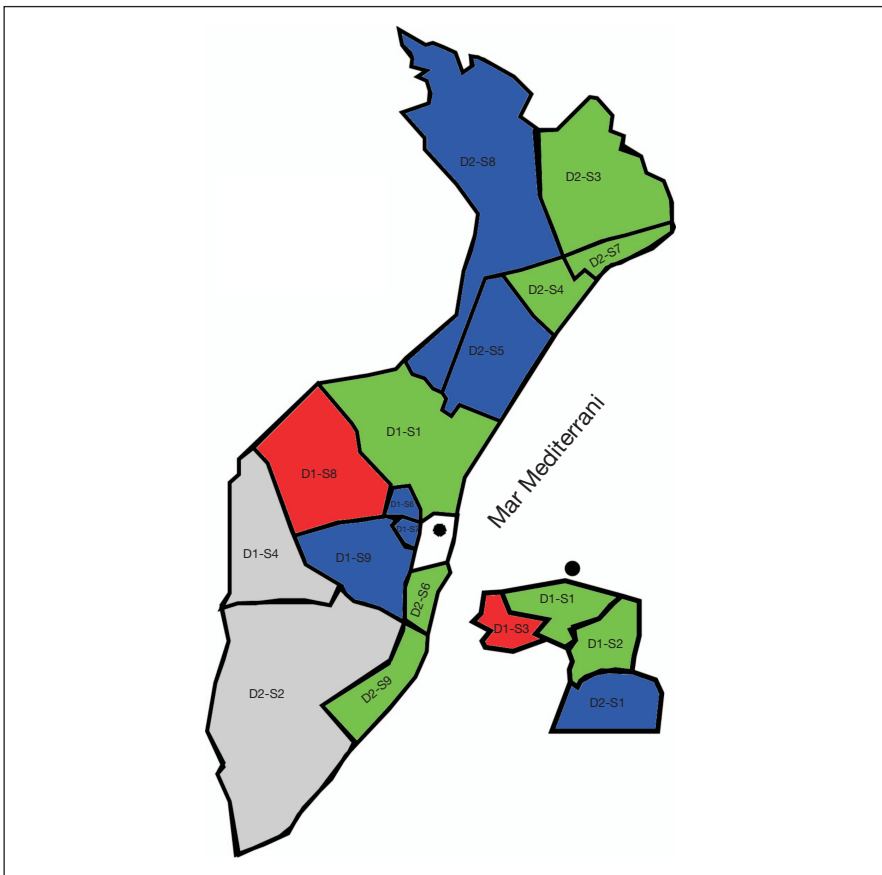
5. Muguruza (1986) realitza el seu estudi amb una delimitació pròpia a partir de la data de construcció dels edificis.

6. Partir de la secció com a unitat d'anàlisi planteja, d'entrada, un greu problema de naturalesa física i conceptual: la continuïtat de l'espai. De tal manera que qualsevol unitat geogràfica considerada —continent, país, municipi, secció, etc.— és el resultat d'una delimitació artificial, fruit de decisions polítiques, administratives o poblacionals i, per tant, límits que poden ser qüestionats i, fins i tot, reformulats de manera permanent. En conseqüència, es trenca amb les característiques de continuïtat i de correlació lineal on les observacions no són independents. De tal manera que hem d'acceptar la secció com una unitat geogràfica vàlida, ja que és una de les unitats possibles en l'estudi de la diferenciació residencial. Amb la premissa que si existissin o utilitzéssim altres sistemes de zonificació aplicats a la mateixa ciutat es podrien extreure resultats diferents.

7. Diaz (1989) realitza una anàlisi exhaustiva de les investigacions realitzades a Espanya fins als anys vuitanta. Posteriorment, s'han fet diversos estudis, especialment a Andalusia. Vegeu Ocaña (1998) o Natera (2002). Timms (1976) recopila les investigacions més importants realitzades en l'àmbit internacional. Actualment la major part dels estudis d'ecologia factorial es realitzen a les ciutats llatinoamericanes. Vegeu, per exemple, Buzai *et al.* (2003).

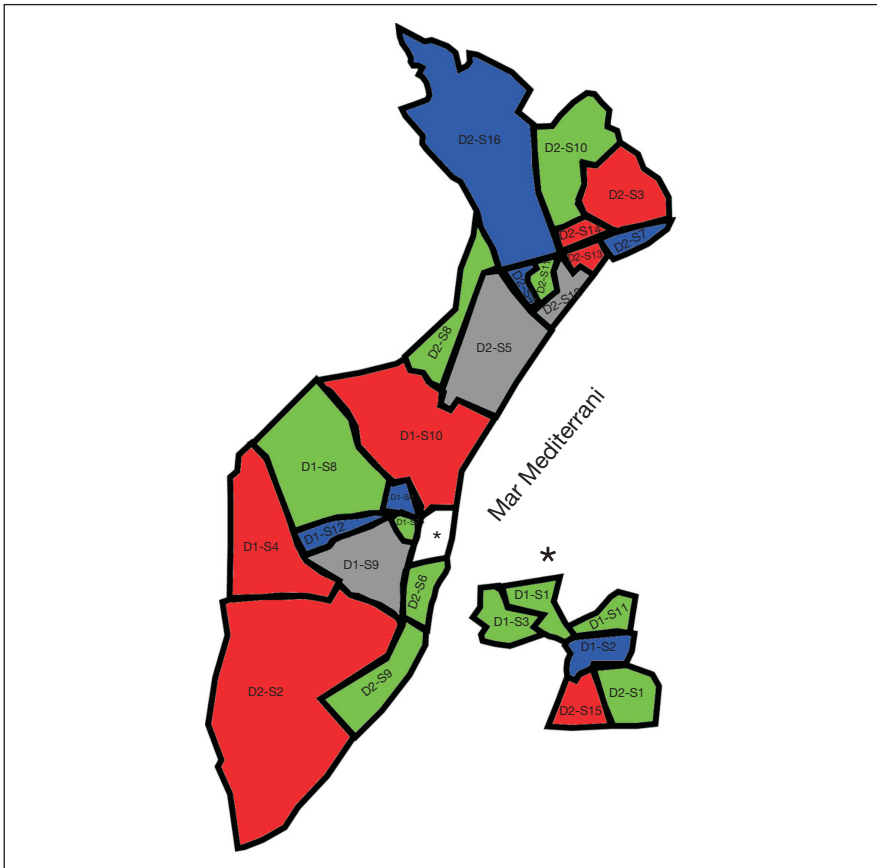
i 2001 per observar els possibles canvis en els eixos amb el pas del temps.

L'any 1991 Roquetas de Mar estava delimitat per dos districtes que, al seu torn, se subdividien en nou seccions cadascun. No obstant això, l'any 2001 el municipi de Roquetas de Mar també estava constituït per dos districtes, però el primer tenia dotze seccions, i el segon, setze (vegeu els mapes 1 i 2 i la taula 1). A Roquetas de Mar, com en qualsevol divisió administrativa, també podem trobar tres tipus de seccions censals: en primer lloc, seccions de nucli, situades en la seva totalitat en els nuclis urbans. En segon lloc, seccions de poblament disseminat, que corresponen als llocs del terme municipal amb habitatges i població que resideix en poblament disseminat.

MAPA 1. Terme municipal de Roquetas de Mar per districtes i seccions (1991).

FONT: Elaboració pròpia.

MAPA 2. Terme municipal de Roquetes de Mar per districtes i seccions (2004).
FONT: Elaboració pròpia.

I en tercer lloc, seccions mixtes, que ocupen espais tant en nucli urbà com en poblaments disseminats.

L'elecció de les variables és un altre dels moments més importants en la investigació, perquè una selecció incorrecta ens pot portar a unes conclusions allunyades de la realitat mesurada.⁸ És cert que no hi ha un model de variables uniforme i universal, ja que si estudiem les variables elegides en les múltiples investigacions —nacionals i internacionals— ens adonem que hi ha una certa disparitat, tant en el nombre com en el contingut. Això comporta, de vegades, que a causa

8. La selecció final de les variables s'ha realitzat en diversos moments després d'observar el seu comportament en la matriu factorial.

Taula 1
Districtes i seccions a Roquetas de Mar (2001)⁹

Lloc	Districte	Secció	Tipus de secció
Roquetas Centro	1	1	Nucli
Roquetas (Romanilla)	1	2	Nucli
Roquetas (Colonización)	1	3	Nucli
Cortijos de Marín	1	4	Mixt
Roquetas (Doscientas Viviendas)	1	6	Nucli
Roquetas (Pintores)	1	7	Nucli
Roquetas (Carretera La Mojonera)	1	8	Mixt
Roquetas (Antonio Machado)	1	9	Mixt
Roquetas (Campo de Fútbol)	1	10	Mixt
Roquetas	1	11	Nucli
Roquetas (Carretera La Mojonera - Joaquinico)	1	12	Mixt
Roquetas (El Puerto)	2	1	Nucli
Las Marinas i El Solanillo	2	2	Mixt
Aguadulce Norte	2	3	Mixt
Campillo del Moro	2	4	Nucli
El Parador	2	5	Mixt
Roquetas (Las Lomas)	2	6	Mixt
Aguadulce Sur	2	7	Nucli
El Parador (Carretera Alicún, esquerra)	2	8	Mixt
Urbanización de Roquetas de Mar	2	9	Nucli
Aguadulce Norte fins a La Rambla	2	10	Mixt
Campillo del Moro	2	11	Nucli
Aguadulce (Urbanización)	2	12	Nucli
Aguadulce	2	13	Nucli
Aguadulce	2	14	Nucli
Roquetas de Mar	2	15	Mixt
Campillo del Moro	2	16	Mixt

FONT: Ajuntament de Roquetas de Mar. Elaboració pròpia.

de la capacitat que té l'anàlisi factorial d'admetre un nombre il·limitat de variables, l'investigador insereixi una informació excessiva, desordenada i indiscriminada, i entrebanqui més el resultat. A més a més, la selecció de variables està condicionada per la disponibilitat de les dades. L'Institut Nacional d'Estadística (INE) ofereix dades de manera agregada i no individualitzada, la qual cosa reflecteix en la seva definició concepcions diferents i alienes a l'investigador, ja que l'ideal és que aquest investigador disposi de les dades de manera individual per

9. L'Ajuntament de Roquetas de Mar no inclou el districte cinc de la secció u en els seus mapes.

tractar d'evitar problemes d'interpretació amb alguna de les agregacions. En suma, tal com assenyala Timms (1976), la selecció de variables no és mai neutra, la qual cosa significa que la pretesa objectivitat i exactitud d'allò que s'ha mesurat pot distar dels resultats finals.

Tenint en compte aquests possibles biaixos de partida, en aquesta investigació prendrem com a referència, d'una banda, algunes de les variables utilitzades en el model teòric d'àrees socials, i de l'altra, variables utilitzades en altres investigacions empíriques —nacionals i internacionals— no considerades en el model inicial d'àrees socials. Per descomptat, també variables derivades del coneixement previ de l'àrea d'estudi (vegeu la taula 2).

Taula 2

Variabls utilitzades en l'estudi de la diferenciació residencial de Roquetas de Mar

Número	Nom de la variable	Abreviatura
1	Població menor de catorze anys	P14
2	Població major de seixanta-cinc anys	P65
3	Població jubilada	JUB
4	Població soltera	SOL
5	Població nascuda a altres municipis	PNO
6	Població nascuda a l'estranger	PNE
7	Població sense estudis	PSINEST
8	Població llicenciada	PLICEN
9	Població a l'atur	PRO
10	Mestresses de casa	HOG
11	Població ocupada en el sector serveis	SSR
12	Empresaris agrícoles sense assalariats	EAGRI
13	Edificis amb més de deu habitatges	EDI10
14	Edificis amb més de cinc plantes	E5PL
15	Habitatges amb més de cinc habitacions	5HAB
16	Habitatges en règim de propietat	PRO
17	Habitatges en règim de lloguer	ALQ
18	Habitatges secundaris	VSEC
19	Habitatges desocupats	VDES
20	Habitatges d'estat deficient	DEF
21	Habitatges anteriors a 1950	1950
22	Habitatges entre 1950 i 1980	1980
23	Tinença d'ascensor	ASC
24	Habitatges amb aigua corrent	AGU
25	Habitatges amb aigua calenta	AGUC
26	Habitatges amb telèfon	TLF
27	Habitatges amb evacuació d'aigües residuals	RESI

FONT: Elaboració pròpia.

Una vegada seleccionades les variables, el pas següent consisteix a elegir la tècnica multivariant que cal utilitzar. Per a aquest treball s'ha optat per l'anàlisi de components principals. D'aquesta manera hem obtingut l'associació entre les variables seleccionades i la matriu factorial pura i rodada, d'on hem realitzat les nostres inferències.

4. Resultats

4.1. Factors extrets

En aquest apartat mostrem els resultats de l'anàlisi factorial dels anys 1991 i 2001 a la ciutat de Roquetas de Mar, per a ambdós moments hem obtingut quatre factors.¹⁰ L'any 1991 el percentatge de variància explicada és d'un 84 %. I per a l'any 2001 la variància explicada és d'un 86,3 % (vegeu la taula 3).

El 1991, el factor 1 pren el nom¹¹ de *característiques i equipaments residencials*. Les variables relatives als equipaments de la casa han estat les més determinants en la configuració del factor, sempre amb una correlació positiva. Les variables que saturen el factor per ordre d'importància, com es pot observar en la taula 3, són: habitatges secundaris, edificis amb més de deu habitatges, habitatges amb aigua corrent i calenta, habitatges construïts entre 1950 i 1980, habitatges en règim de propietat, edificis amb més de cinc plantes i clavegueram d'evacuació d'aigües residuals.

La distribució del factor 1 a Roquetas de Mar mostra tres intervals, que es disposen de menys a més des del centre del municipi fins a la perifèria en les direccions sud-oest i nord-est. De tal manera que la disposició geogràfica de Roquetas ens impedeix parlar d'un model concèntric, però sí que desprèn una certa jerarquització en tres nivells: en primer lloc, totes les seccions del terme municipal que són

10. En la major part dels estudis realitzats per a altres àmbits, el nombre d'eixos oscil·la entre tres i quatre o, en el seu defecte, es rebutgen aquells que expliquin menys d'un deu per cent de la variància total. De la mateixa manera, encara que no hi ha una regla específica, es considera, quan el nombre d'observacions sigui alt, saturació baixa entre $\pm 0,3$ i $\pm 0,49$; mitjana, entre $\pm 0,5$ i $\pm 0,69$, i alta, major de $\pm 0,7$. De manera similar, en el cas que una variable sature diversos factors es pot seleccionar la dada per al factor o factors que satura amb més força.

11. L'ecologia factorial aplicada a la definició de l'espai social a la ciutat no és ni objectiva ni neutra, està subjecta a les decisions i apreciacions subjectives de l'investigador, com és el cas dels noms dels factors. L'àmplia bibliografia sobre els factors de diferenciació residencial mostra que aquests, en molts casos, prenen noms diferents, fins i tot estant saturats per variables similars.

Taula 3

Matriu de components rodats per a Roquetas de Mar (1991-2001)

	1991				2001			
	I	II	III	IV	I	II	III	IV
Població menor de catorze anys		0,905						0,805
Població major de seixanta-cinc anys			0,475	0,494		0,838		
Jubilats			0,669			0,789		
Solters		0,914						0,875
Persones nascudes a altres municipis		0,804				0,883		
Població nascuda a l'estranger		0,707				0,892		
Població analfabeta			0,741				-0,467	0,607
Llicenciats	0,756		-0,468		0,424			
Aturats de més de setze anys		0,778					0,537	
Mestresses de casa		0,925				0,669		
Persones ocupades en el sector serveis	0,537	0,751						0,632
Empresaris agrícoles sense assalariats			0,949				-0,775	
Edificis amb més de deu habitatges	0,981							
Edificis amb més de cinc plantes	0,931				0,663		0,582	
Habitatges amb més de cinc habitacions	0,572				0,777		-0,345	
Habitatges en règim de propietat	0,961				0,961			
Habitatges en règim de lloguer		0,530				0,755		0,361
Habitatges secundaris	0,981					0,704	0,387	
Habitatges desocupats		0,430		-0,473	0,392		0,822	
Habitatges d'estat deficient				0,808				0,886
Habitatges anteriors a 1950				0,701				0,840
Habitatges entre 1950 i 1981	0,962				0,887(*)			
Tinença d'ascensor	0,805				0,653			
Habitatges amb aigua corrent	0,969				0,900			
Habitatges amb aigua calenta	0,968				0,859			
Habitatges amb telèfon	0,849				0,900			
Clavegueram d'aigües residuals	0,868				0,879			
% variància explicada	36,5	23,18	14,2	10,2	33,8	27,2	13,7	11,6

FONT: Elaboració pròpia.

(*) Per a l'any 2001, la variable és la dels habitatges posteriors a 1981.

pròximes al nucli de Roquetas de Mar, excepte Las Marinas i El Solanillo (D2-S2) i El Parador (D2-S8); en segon lloc, el nivell format pels barris de Buenavista, Campillo del Moro i Aguadulce Norte; en últim lloc, el nivell format per la Urbanización de Roquetas de Mar i Aguadulce Sur, de la qual cosa es dedueix que les zones més turístiques són les que millors puntuacions tenen.

El factor I per a l'any 2001 també pren el nom de *característiques i equipaments residencials*. Queda saturat positivament per les va-

riables següents: habitatge en propietat, habitatge amb aigua i telèfon, habitatges posteriors a 1981, habitatges amb aigua calenta i amb evacuació d'aigües residuals, habitatges amb ascensor i habitatges amb més de cinc habitacions. I en menor grau per llicenciats i habitatges buits.¹² En conseqüència, el que diferencia una data d'una altra és el menor pes de la variància a l'hora de definir l'eix l'any 2001.

La seva distribució és molt similar a l'ocorreguda l'any 1991; és a dir, les millors puntuacions es donen a les zones de nova expansió que segueixen la línia marítima, que, a més, són els llocs més turístics i de major atracció per a la població autòctona d'alt poder adquisitiu.

En els estudis internacionals, els equipaments i les característiques residencials solen aparèixer al costat del rang social. Així ho mostren el model inicial de Shevky i Bell, els estudis de Sweetser (1960 i 1965) per a Boston i Hèlsinki, o Weclawowicz (1979) a Varsòvia. Gittus (1965) per a Liverpool va aïllar en tercer lloc un eix que va denominar *habitatges múltiples i dotacions*, on apareixien variables com ara habitatges sense ús de cuina i bany, habitatges amb ús de bany o habitatges amb comoditats. Herbert i Silva (1974) a Colombo van aïllar, en tercer lloc, un eix que va denominar *cases no estàndard*, on apareixien variables com ara habitatges amb pitjors serveis, habitatges sense serveis o habitatges ubicats en els pitjors llocs de la ciutat. Finalment, Ortiz i Schiappacasse (1998) quan analitzen l'espai social en el Gran Santiago, van aïllar, en quart lloc, un eix que van anomenar *habitatge*, on apareixien variables com ara tova de les parets, terra de parquet, rajola, ciment i terra de plàstic. A Espanya les investigacions no inclouen, de manera general, variables relacionades amb els equipaments dels habitatges; només Solá-Morales (1970) en el seu estudi sobre l'àrea de Besòs, a la part urbanística, va aïllar un factor semblant al nostre al qual va anomenar *equipament*, encara que les seves característiques eren per al barri i no per a l'habitatge.

En suma, els equipaments domèstics han estat elements tinguts més en compte a escala internacional que nacional. Normalment,

12. En ambdues dates participen, en la definició d'aquest factor, variables no pròpies dels equipaments i les característiques de la casa, com són els llicenciats —associats tant en els estudis americans com europeus i, fins i tot, espanyols al factor rang social. Això evidencia l'estreta correlació entre la posició social i els equipaments de la llar, ja que a millor rang social, millors són les condicions i els equipaments de les llars. Situació que es repeteix també amb les variables habitatges construïts entre 1950 i 1980 i habitatges en propietat. De tal manera que com més recents són els habitatges millors són els seus equipaments.

apareixen vinculats al rang social, encara que nosaltres ho hem separat a causa de la importància que prenen les variables independents.

El segon factor aïllat el 1991 l'hem denominat *cicle vital i immigració*, a causa de la importància que tenen en la definició de l'eix les variables relacionades amb l'etapa del cicle vital i el lloc de procedència, sempre amb correlació positiva. Les variables pròpies del cicle vital que saturen el factor, per ordre d'importància, són: mestresses de casa, solters i població menor de catorze anys. Les variables pròpies d'immigració són: població nascuda a altres municipis i població nascuda a l'estranger. Finalment, apareixen variables relacionades amb l'estatus social: aturats majors de setze anys i habitatges desocupats.

La distribució geogràfica de les puntuacions factorials per les seccions de Roquetes de Mar mostra que no hi ha valors extrems i la seva distribució es fa molt heterogènia. Els valors màxims s'obtenen en algunes de les seccions del nucli principal de Roquetes de Mar, la qual cosa ens indica que allà ha estat on més immigrants, especialment nacionals, s'han inserit i, per tant, on viu més població jove i soltera. Per contra, les seccions amb menys puntuacions també s'ubiquen en seccions pròpies del nucli, però amb direcció contrària al mar.

L'any 2001, el factor II s'anomena *immigració i cicle vital*. Passats deu anys, les variables de migració tenen un paper més important en la saturació del factor que les relacionades amb el cicle vital, d'aquí la modificació del nom de l'eix. Per tant, les variables principals que el saturen són població estrangera i nascuts en un altre municipi, seguit de variables com ara població major de seixanta-cinc anys, jubilats, habitatges secundaris i habitatges de lloguer. Amb correlació negativa apareixen mestresses de casa. En aquest factor es mostra la gran diferència d'una data a l'altra. Ara els migrants estrangers viuen en zones amb població gran i jubilada i amb molts habitatges de lloguer, enfront de l'any 1991, moment en què la població migrant vivia en zones de població jove. El canvi es deu, fonamentalment, a l'origen dels migrants: al principi dels anys noranta la població estrangera era fonamentalment de la Unió Europea, enfront de la població africana actual, l'acceptació de la qual és menor i habiten en àrees amb població nacional més envellida, a la qual cosa cal sumar que els estrangers comunitaris residents a la localitat són, majoritàriament, jubilats.

La distribució espacial del factor, aquest cop, pren puntuacions més importants en les seccions de caràcter mixt al costat del nucli i a les zones més turístiques. Per tant, els turistes estrangers s'ubi-

quen en les grans urbanitzacions del municipi, enfront dels immigrants econòmics que s'insereixen en les seccions de més antiguitat i de caràcter mixt, és a dir, resideixen en zones urbanes —petits microguetos— i en poblaments dispersos —gueto difús.

Comparant el nostre resultat amb altres investigacions trobem que en la literatura internacional, de manera general, la vinculació entre cicle vital i migració és molt reduïda, de tal manera que les variables migratòries i ètniques quan no s'han aïllat de manera individual apareixen saturant el factor *rang social* (vegeu Sweetser, 1960 i 1965; Davis i Barrow, 1973; Weclawowicz, 1979), encara que en altres casos apareixen vinculades a factors com ara l'*educacional* (Burgel, 1972) o la *desorganització social* (Abu-Lughod, 1969). I, només en determinats casos, els valors migratoris i ètnics apareixen vinculats, de manera conjunta, als factors de *rang social* i *estatus familiar* o *urbanització* (vegeu Van Arsdol, Camilleri i Schmid, 1958, i Timms, 1973).

A Espanya passa una cosa semblat. És a dir, quan les característiques migratòries no són independents es vinculen amb el factor de *rang social* o *estatus socioeconòmic*. Així, en la investigació de Solá-Morales (1970) els immigrants apareixen en el factor *grau de maduresa*, que està determinat per variables pròpies de l'estatus econòmic. Fernández (1977), encara que denomina de manera independent el factor com a dinàmica migratòria, considera que aquest factor té grans correlacions amb les variables econòmiques. O, com demostra González (1987 i 1990), les característiques migratòries no apareixen fortament vinculades a cap dels tres factors aïllats.

No obstant això, Ortiz (1987) en el seu estudi sobre la ciutat de Logronyo presenta algunes variables de caràcter migratori vinculades a factors del *cicle vital* de la població,¹³ com són jubilats, ancians, joves, estudiants, etc. Només els resultats obtinguts per a la ciutat d'Alcalá de Henares (Díaz, 1988) són semblats al nostre. A Alcalá de Henares les variables migratòries —referides tant a l'origen com a l'any d'arribada— apareixen unides a d'altres del cicle vital. De tal manera que aquesta autora anomenà l'eix cicle vital *origen i immigració*.

L'any 1991, el tercer factor es denomina *estatus social i activitat agrícola*, és un eix socioeconòmic vinculat, sobretot, a l'agricultura en hivernacle, d'aquí que ens inclinem a denominar-lo, també, *activitat agrícola*.

Les variables que saturen l'eix de manera positiva són: empresaris agrícoles sense assalariats, població sense estudis, població jubi-

13. Ortiz (1987) l'anomenà *grau de maduresa*.

lada i més gran de seixanta-cinc anys. Amb correlació negativa a l'eix apareixen llicenciats. Evidentment, aquestes professions o càrrecs no es dediquen a l'activitat agrícola, encara que hi ha un important nombre d'enginyers que treballen en aquesta activitat.

Les puntuacions factorials es distribueixen de manera heterogènia en el terme municipal, ja que en tot el terme municipal trobem agricultors que hi viuen. Les majors puntuacions es troben a Las Marinas i El Solanillo —pobles de colonització— i Cortijos de Marin. En conseqüència, llocs que estan envoltats per la major extensió d'hivernacles del municipi

També per a l'any 2001 el tercer factor s'anomena *estatus social*. Queda saturat positivament per habitatges buits i edificis de més de cinc plantes, població aturada i habitatges secundaris. I negativament per empresaris agrícoles sense assalariats, persones analfabets i habitatges amb més de cinc habitacions. Els petits agricultors —propietaris de menys d'una hectàrea d'hivernacle— viuen en zones més deteriorades que els que són mitjans o grans propietaris; al seu torn, solen ser persones d'edat més avançada, amb un nivell d'estudis molt baix. Igual que passava l'any 1991, la distribució d'aquest factor es produeix per tot el municipi, ja que els petits propietaris —autònoms sense empleats— cerquen una major proximitat a les seves explotacions.

L'eix estatus econòmic o rang social és el principal eix que, tant en l'àmbit internacional com nacional, explica millor i per a més casos la diferenciació residencial. En gairebé tots els estudis apareix vinculat al nivell acadèmic, la qualificació ingressos, etc., però en cap cas no apareix tan vinculat amb l'activitat agrícola com en el nostre.¹⁴

L'últim factor per a 1991 ha estat denominat *infrahabitatge*, ja que algunes de les variables associades a aquest factor descriuen els habitatges amb un estat insuficient d'habitabilitat. L'eix queda saturat de manera positiva per variables com ara habitatges en estat deficient, habitatges anteriors a 1950 i població major de seixanta-cinc anys. I negativament per habitatges desocupats. Aquest factor queda molt vinculat al primer factor, ja que els habitatges en estat deficient estan en relació amb els equipaments i les infraestructures de l'habitatge.

La distribució espacial de les puntuacions factorials deixa dividit el terme municipal en dos. D'una banda, tenim la part nord —Parador, Aguadulce i Campillo del Moro—, on hi ha una puntuació posi-

14. En el cas de Solá-Morales (1970), parla de *grau de peonada* per referir-se a treballadors manuals, però no té en compte els agricultors.

tiva. I la part centre-sud, on les puntuacions són negatives, encara que en ambdós sentits, les puntuacions més extremes les tenim dins el mateix municipi de Roquetas de Mar. Així, la puntuació menor la trobem a Las Lomas, i la major, a El Puerto, un dels barris més antics de la ciutat, que pràcticament no ha estat remodelat.

El 2001 el factor IV també està relacionat amb l'estat deficient dels habitatges —habitatges en estat deficient i construïts abans de 1950—, però la seva interpretació és més complexa, ja que també és saturat per variables del cicle vital —població menor de catorze anys i població soltera— i de l'estatus social —habitatges llogats i persones sense estudis. La qual cosa vincula aquest eix no només amb el primer eix, sinó també amb el segon i el tercer. La seva distribució espacial és molt heterogènia, encara que les majors puntuacions es troben, com per a l'any 1991, en les seccions del centre antic de Roquetas de Mar, especialment El Puerto.

En resum, a pesar de l'important creixement del municipi en l'última dècada, els eixos de diferenciació que dibuixen la trama urbana no han canviat excessivament. Només cal remarcar el paper de la variable immigració i estrangers, que actualment té més pes, la major complexitat de l'eix d'estatus econòmic i, sobretot, el d'infra-habitatges.

4.2. Àrees

L'extracció dels factors, a més de la informació que ens aporta per a la diferenciació residencial, constitueix el pas definitiu per a l'elaboració de les àrees socials o, dit d'una altra manera, la regionalització segons les característiques poblacionals i urbanístiques.

Per a això, nosaltres utilitzarem la tècnica d'anàlisi de clúster. Aquesta anàlisi té com a objectiu agrupar individus segons la seva similitud,¹⁵ de manera que cada variable té el mateix pes en el procés de classificació. Aquí, a fi d'aconseguir una definició com més rica millor, hem utilitzat els factors extrets amb l'anàlisi factorial, en comptes de les variables, ja que d'aquesta manera se sintetitza i es condensa molt més la informació i s'evita que les distàncies es facin més agudes i dificultin la tasca de fer grups homogenis.

15. La mesura elegida per a la similitud ha estat la distància euclidiana. «És una mètrica que mesura la distància entre dos casos basant-se a considerar-los com a punts en un espai bidimensional i la variable com a la projecció d'aquests punts sobre els eixos de coordenades, amb la qual cosa la distància entre els dos punts es calcula segons el teorema de Pitàgores» (Díaz, 1988, p. 401).

En conseqüència, la delimitació d'àrees també es produeix sota una tasca subjectiva de l'investigador. Encara que utilitza mètodes matemàtics, les diferents fases del treball requereixen decisions dutes a terme pel mateix investigador i, per això, a més dels aspectes definits pel procés ecològic factorial, també ens valdrem d'explicacions obtingudes a partir del coneixement del lloc.

Així, a partir del dendrograma del clúster, hem aïllat per a Roquetas de Mar, l'any 1991, quatre àrees socials diferents.

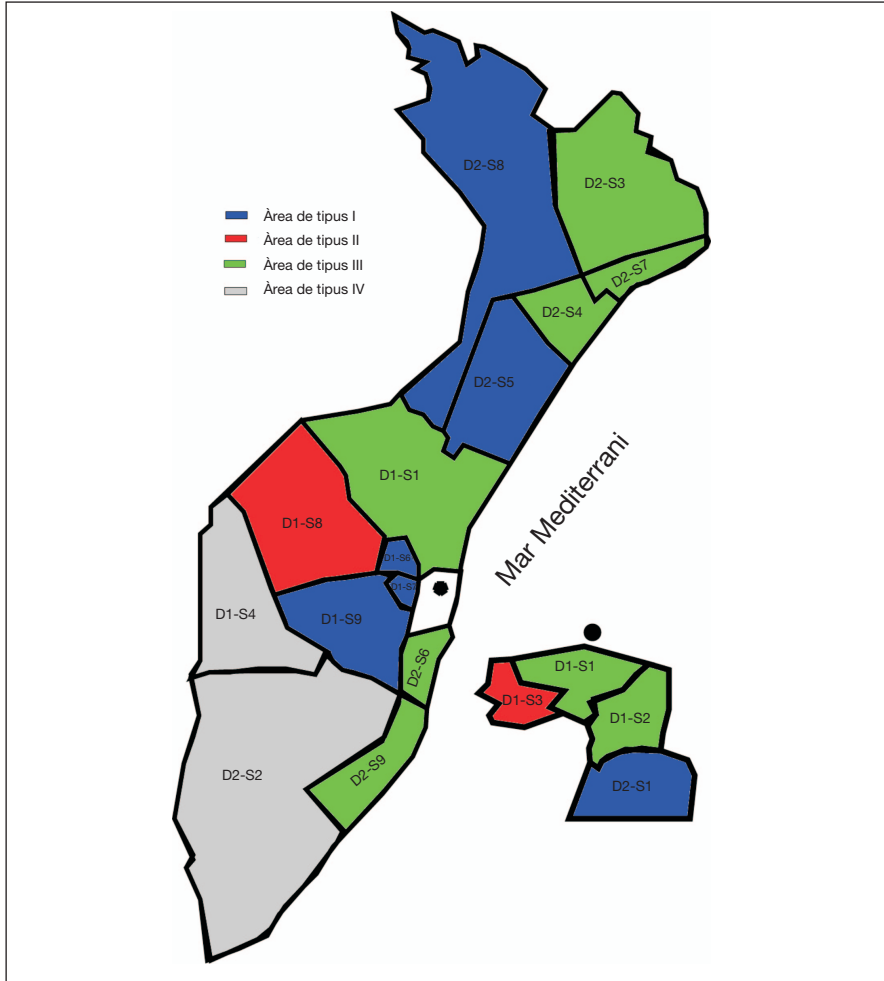
La primera àrea correspon a les seccions u, cinc i vuit del districte dos, i a les seccions sis, set i nou del districte u. O dit d'una altra manera, l'àrea coincideix amb el barri d'El Parador i els seus poblaments disseminats, i amb els barris de Doscientas Viviendas, Pintores, Antonio Machado i El Puerto dins del mateix Roquetas de Mar. Zones, totes elles, que tenen puntuacions similars quant als principals eixos de diferenciació residencial: característiques i equipaments dels habitatges i cicle vital i immigració. No obstant això, en els factors III i IV hi ha algunes diferències entre aquestes zones. Així, en el factor III, la zona d'El Parador creada per l'INC i el barri de Doscientas Viviendas construït per l'OSHA tenen una puntuació major que els barris de Pintores, Antonio Machado, El Puerto i la zona d'ampliació d'El Parador. Dit d'una altra manera, en els dos primers barris destaca més el caràcter agrícola dels seus habitants. D'altra banda, en el factor IV, Doscientas Viviendas i Antonio Machado tenen una puntuació més negativa —encara que escassa— que la resta, i El Puerto té una puntuació positiva.

L'àrea número dos està composta per les seccions tres i vuit del districte u. Seccions que corresponen als barris de Colonización i Carretera de La Mojonera en el mateix Roquetas de Mar. Tenen puntuacions similars en els factors I i III, i algunes diferències en els factors II i IV, i més concretament en el factor *cicle vital i immigració*, on el barri de Colonización té una puntuació negativa, enfront de la positiva de Carretera de La Mojonera.

L'àrea número tres queda definida per les zones Centro, Las Lomas i Romanilla en el mateix Roquetas de Mar, Aguadulce —nord i sud—, Campillo del Moro i la Urbanització de Roquetas de Mar. Aquesta zona és més complexa en homogeneïtat interna que les anteriors, ja que hi ha algunes diferències entre les seccions respecte als diferents eixos, de manera que la zona, fins i tot, podria dividir-se en dues subzones; d'una banda, Aguadulce, Urbanització de Roquetas, Campillo del Moro i Romanilla, i, de l'altra, secció Centro i Las Lomas.

L'última àrea es compon dels barris de Cortijos de Marín, Las Marinas i El Solanillo, situats en punts de la perifèria del terme municipi-

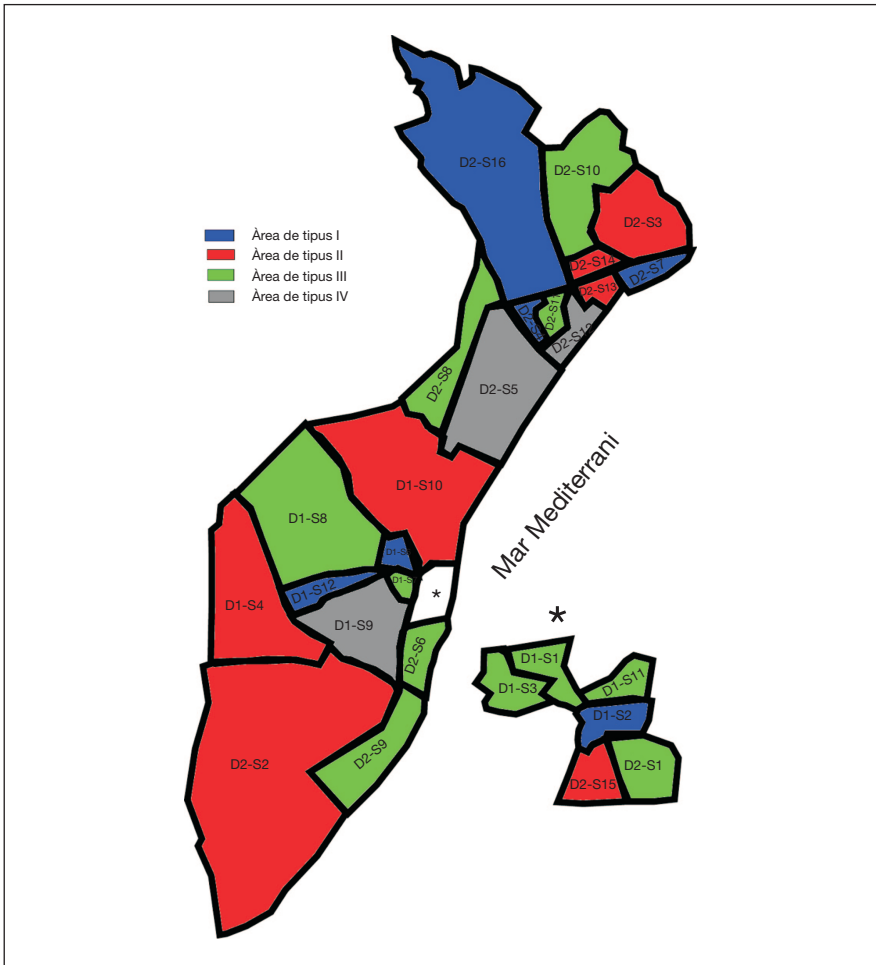
pal. Així, exceptuant l'eix d'infrahabitatsges, presenten puntuacions similars. En aquest últim cas, El Solanillo i Las Marinas tenen una puntuació negativa alta, i els Cortijos de Marín, baixa positiva.

MAPA 3. Àrees socials a Roquetas de Mar (1991).

FONT: Elaboració pròpia.

L'any 2001 apareixen també quatre àrees, però difereixen en la configuració. La primera àrea està composta pels barris de la Romani-lla (D1-S2), Doscientas Viviendas (D1-S6), Carretera de La Mojonera - Barrio de Joaquinico (D2-S12) i Urbanización de Roquetas de Mar (D2-S9). Zones que tenen puntuacions similars en els factors I, II i III,

MAPA 4. Àrees socials a Roquetes de Mar (2001).

FONT: Elaboració pròpia.

encara que en el factor II hi ha diferències quant a l'origen de la població. Així, La Romanilla i Urbanización de Roquetes de Mar, barris situats al costat del mar i exclusivament urbans, estan ocupats per estrangers de la Unió Europea i de l'Europa de l'Est, enfront de Doscientas Viviendas i Carretera de La Mojonera, que estan habitats per població africana, més concretament subsahariana, que viuen també en poblaments dispersos. D'altra banda, en el factor infrahabitatge, té major puntuació en els hàbitats ocupats pels africans.

La segona àrea la conformen les zones següents: Cortijos de Marín (D1-S4), Campo de Fútbol (D1-S10), El Solanillo i Las Marinas (D2-S2), Aguadulce Norte (D2-S3), Campillo del Moro (D2-S4), Aguadulce centre (D2-S13 i 14) i Roquetas (D2-S15). Aquesta àrea presenta puntuacions similars, encara que baixes, en tots els factors.

L'àrea número tres la formen Roquetas centre (D1-S1), Roquetas Colonización (D1-S3), Roquetas Pintores (D1-S7), Carretera de La Mojonera (D1-S8), Roquetas (D1-S11), El Puerto (D2-S1), Las Lomas (D2-S6), Carretera de Alicún (D2-S9), Aguadulce Norte (D2-S10) i Campillo del Moro (D2-S11). D'aquesta manera es converteix en l'àrea que més zones congrega, d'aquí que també sigui la que major heterogeneïtat interna presenta. El factor 1 té puntuacions més negatives als barris de Roquetas centre i Colonización, a la fi, barris de més antiguitat. El mateix passa amb el factor *immigració*, ja que els migrants africans s'ubiquen principalment en aquestes zones més antigues, enfront dels turistes, que ocupen principalment els barris d'Aguadulce Norte i Campillo del Moro. El factor *estatus econòmic* assoleix valors més positius als barris de Las Lomas i Pintores, enfront d'Aguadulce Norte i Campillo del Moro. Finalment, el factor *infrahabitatge* es manifesta de manera més accentuada a les barriades més antigues d'aquesta àrea.

L'última àrea la configuren els barris d'Antonio Machado (D1-S9), El Parador (D2-S5) i Urbanización de Aguadulce (D2-S12), amb puntuacions homogènies en tots els factors, encara que, com passa en l'àrea número dos, els africans es concentren més a Antonio Machado i El Parador, enfront dels europeus, que s'instal·len a Urbanización de Aguadulce.

En conclusió, a pesar de l'increment poblacional i urbanístic de la ciutat els últims anys, hi ha quatre àrees, encara que la variació de les característiques de la població ha provocat que la configuració de les àrees sigui una mica diferent d'una data a l'altra. Els motius que expliquen aquest canvi són fonamentalment dos: d'una banda, la diversitat d'origens de la població, ja que el 1991 la major part de la població estrangera era de l'Europa comunitària; no obstant això, actualment els africans i els llatinoamericans són majoria. I de l'altra, les preferències residencials dels autòctons de viure al costat del mar i amb persones de característiques econòmiques, socials i culturals similars, fet que es tradueix en una mobilitat residencial de part de la població espanyola, que fa que l'espai es configuri de manera més complexa.

5. Conclusions

Els resultats de l'anàlisi factorial ens mostren que el model d'àrees socials elaborat per Shevky i Bell no té una aplicació exacta a Roquetas de Mar. Així, el factor *rang social* apareix en tercer lloc i molt vinculat a l'activitat agrícola. El factor *cicle vital i immigració* es manifesta conjuntament i no de manera aïllada, tal com indicava el model. I, per descomptat, el primer factor *característiques i equípaments residencials* s'aïlla de manera independent i no queda tan vinculat al rang social com mostraven Shevky i Bell.

De la mateixa manera, tant per a l'any 1991 com per al 2001, a Roquetas apareixen quatre factors, on l'única diferència és el paper que han pres en els últims temps les variables relacionades amb l'origen de la població. Situació que, si es manté constant en un futur, portarà la immigració a ser el principal factor d'explicació de diferenciació residencial. L'altra gran conclusió de l'estudi, després d'observar els llocs de concentració dels immigrants al municipi, és la segregació atenent a la línia del color. A Roquetas de Mar els immigrants africans es concentren en les seccions o zones de més antiguitat i de caràcter mixt. D'aquí que un important nombre d'immigrants africans visquin en poblaments disseminats entre els hivernacles,¹⁶ o en zones urbanes més degradades, on viuen espanyols d'edat avançada o petits agricultors. No obstant això, els immigrants amb fins turístics s'insereixen en les distintes urbanitzacions que té el municipi al costat del mar. Amb la diferència que en aquest segon cas l'ocupació és voluntària, enfront dels primers que, per causes ètniques i econòmiques, estan abocats a nínxols residencials de pitjors condicions.

En definitiva, cal una planificació ràpida i justa per albergar i inserir la població de manera igualitària per tot l'espai urbà, sense tenir en compte l'origen, l'ètnia o els ingressos. Actualment a Roquetas de Mar es realitza una revisió del projecte inicial del Pla General d'Ordenació Urbana, on es té previst construir més de trenta mil habitatges, fet que es converteix en una oportunitat única per a l'administració per realotjar i oferir habitatges dignes tant als immigrants que viuen segregats en poblaments dispersos i barraques com a la població nacional amb capacitat d'endeutament reduïda.

16. Situació que es dona especialment als municipis d'El Ejido, La Mojonera, Vi-car i Níjar (vegeu Checa, 2004).

Bibliografía

- ABU-LUGHOD, J. L. (1969). «Testing the theory of social area analysis. The ecology of Cairo, Egypt». *American Sociological Review*, vol. 34, núm. 2, p. 198-212.
- ARJONA, A. (2005). *La economía étnica en el mercado de trabajo almeriense*. Sevilla: Junta de Andalucía.
- ARRANZ, F. (1990). *Rekalde: análisis de las pautas de diferenciación residencial*. Bilbao: Universitat de Deusto. [Tesina]
- ARRIEN, B. (1989). *Análisis de diferenciación residencial del distrito 6, Casco Viejo-Begoña, del municipio de Bilbao en 1981*. Bilbao: Universitat de Deusto. [Tesina]
- AURTENETXE, J. (1989). *Estructura urbana y diferenciación residencial: El caso de Bilbao*. Madrid: CIS.
- AURTENETXE, J.; LAVÍA, C. (1990). «Hacia un modelo general de diferenciación residencial: análisis comparativo de Bilbao y Vitoria-Gasteiz». *Ciudad y Territorio*, núm. 83, p. 97-110.
- BERRY, J. L. (1979). *The open housing question: race and housing in Chicago, 1966-1976*. Cambridge: Ballinger.
- BERRY, B. J.; REES, P. (1969). «The factorial ecology of Calcutta». *American Journal of Sociology*, vol. 74, p. 445-491.
- BHARDWAJ, S. M.; RAO, N. M. (1990). «Asian Indians in the United States: a geographic appraisal». A: CLARKE, C.; PEACH, C.; VERTOVEC, S. [ed.]. *South Asians overseas: migration and ethnicity*. Cambridge: University of Cambridge, p. 197-217.
- BROWN, L. A.; MOORE, E. G. (1970). «The intraurban migration process: a perspective». *Geografiska Annaler*, núm. 52, p. 1-13.
- BURGEL, G. (1972). «Utilisation d'un échantillon de population dans l'étude de la division sociale de l'espace urbain». *Bulletin de l'Association de Géographes Français*, núm. 395, p. 37-47.
- BUZAI, G. [et al.] (2003). *Análisis y evaluación territorial de la situación sociohabitacional de la ciudad de Luján: un estudio de ecología factorial urbana*. Luján: Universidad Nacional de Luján.
- CASTELLS, M. (1973). *La cuestión urbana*. Madrid: Siglo XXI, 1991.
- (1986). *La ciudad y las masas: Sociología de los movimientos sociales urbanos*. Madrid: Alianza.
- CASTLES, S.; MILLER, M. J. (1998). *The age of migration*. Londres: Palgrave.
- CHECA, F. (1995). «Oportunidades socioeconómicas en el proceso migratorio de los inmigrantes africanos en Almería». *Agricultura y Sociedad*, núm. 77, p. 83-108.
- CHECA, J. C. (2004). *La diferenciación residencial de los inmigrados en Almería: el caso de Roquetas de Mar*. Almería: Universitat d'Almería.
- DAVIES, W. K.; BARROW, G. T. (1973). «A comparative factorial ecology of three Canadian cities». *Canadian Geographer*, vol. xvii, núm. 4, p. 327-353.
- DÍAZ, M. A. (1988). *El espacio social en la ciudad de Alcalá de Henares*. Madrid: Universitat Complutense de Madrid.
- (1989). «Hacia un modelo de diferenciación residencial urbana en España: la aportación del análisis de áreas sociales y la economía factorial». *Estudios Territoriales*, núm. 31, p. 115-133.
- FERNÁNDEZ, F. (1977). *Geografía factorial del área urbana de Granada*. Granada: Universitat de Granada.
- GITTUS, E. (1965). «An experiment in the definition of urban sub-areas». *Transactions of the Barlett Society*, núm. 2, p. 109-135.

- GONZÁLEZ, M. J. (1987). *Diferenciación socioeconómica en la ciudad de León*. Lleó: Universitat de Lleó.
- (1990). «Pautas de segregación social en el municipio de León: un ensayo de aplicación del análisis de correspondencias». *Anales de Geografía de la Universidad Complutense*, núm. 10, p. 103-119.
- HARVEY, D. (1973). *Urbanismo y desigualdad social*. Madrid: Siglo XXI.
- HAWLEY, A. H. (1972). *Ecología humana*. Madrid: Tecnos.
- HERBERT, D. T.; SILVA, S. K. (1974). «Social dimensions of a non-western city: a factorial ecology of Colombo». *Cambria*, núm. 1-2, p. 30-42.
- JAYNES, G. (2000). *Immigration and race: new challenges for American Democracy*. New Haven: Yale University.
- LORA-TAMAYO, G.; APARICIO, F. (1991). «Delimitación de áreas sociales en el barrio de la Concepción. Un ensayo de ecología factorial a escala microespacial». *Espacio, Tiempo y Forma*, núm. 4, p. 189-216.
- LUCERO, P. (2003). «El estatus étnico en la estructuración de Partido General Pueyrredón. Provincia de Buenos Aires (Argentina)». *Revista Internacional de Ciencia y Tecnología de la Información Geográfica*, núm. 3, p. 105-126.
- MÚGICA, C. (1989). *La diferenciación residencial en Vitoria-Gasteiz*. Bilbao: Universitat de Deusto. [Tesina]
- MUGURUZA, C. (1986). *El proceso de suburbanización en el sector noroeste del Área Metropolitana de Madrid*. [Tesi doctoral]
- NATERA, J. (2002). *Heterogeneidad social y diferenciación residencial en Málaga*. Málaga: Universitat de Màlaga.
- OCAÑA, M. C. (1998). *Áreas sociales urbanas: Observaciones sobre las ciudades andaluzas*. Málaga: Universitat de Màlaga.
- ORTÍZ, F. (1987). «Notas sobre la diferenciación residencial urbana en Logroño». *Estudios Geográficos*, núm. 48, p. 681-686.
- ORTÍZ, J.; SCHIAPPACASSE, P. (1998). «Dimensiones latentes de la diferenciación del espacio social en una metrópolis latinoamericana. El caso del Gran Santiago». *Geographicalia*, núm. 36, p. 111-130.
- PARK, R. E. (1952). *Human communities*. The Free Press Glencoe.
- PRAT, A. (1989). *Análisis de la diferenciación residencial del municipio de Getxo*. Bilbao: Universitat de Deusto. [Tesina]
- PROVANSAL, D.; MOLINA, P. R. (1991). *Etnología de Andalucía Oriental: Parentesco, agricultura y pesca*. Barcelona: Anthropos.
- RIVERA, J. (1997). *La política de colonización en el campo de Dalías (Almería)*. Almería: Universitat d'Almería.
- ROQUERO, E. (1996). «Asalariados africanos segregados bajo plástico». *Sociología del Trabajo*, núm. 28, p. 3-24.
- SANTOS, J. M. (1986). *El método de diferenciación residencial del sector suroeste del Área Metropolitana de Madrid*. UNED. [Tesi doctoral]
- SHEVKY, E.; WILLIAMS, M. (1949). *The social areas of Los Angeles: analysis and typology*. Berkeley: University of California Press.
- SHEVKY, E.; BELL, W. (1955). *Social area analysis: theory, illustrative application and computational procedures*. Stanford: Stanford University Press.
- SIGNORELLI, A. (1999). *Antropología urbana*. Barcelona: Anthropos.
- SOLA-MORALES, M. (1970). «Factorización de características de un área suburbana». *Revista de Geografía*, vol. IV, núm. 2, p. 159-186.
- SWEETSER, F. (1960). *The social ecology of Metropolitan Boston*. Boston: University Press.
- (1965). «Factor structure and ecological structure in Helsinki and Boston». *Acta Sociológica*, núm. 8, p. 205-225.

- TIMMS, D. (1976). *El mosaico urbano: Hacia una teoría de la diferenciación residencial*. Madrid: Instituto de Estudios de Administración Local.
- VAN ARSDOL, M.; CAMILLERI, S.; SCHMID, C. (1958). «The generality of urban social area indexes». *American Sociological Review*, núm. 23, p. 277-284.
- WECLAWOWICZ, A. (1979). «The structure of socio-economic space in Warsaw 1931-1970: A study in factorial ecology». A: FRENCH, R. A.; HAMILTON, F. E. [ed.]. *The socialist city*. Nova York: John Wiley and sons.
- WHITE, M. J.; BUEKER, C.; GLICK, J. (2002). «The impact of immigration on residential segregation revisited». *American Sociological Association*.